

Elżbieta Filipow*

 <http://orcid.org/0000-0001-7486-3122>

Tłumaczenie popularnonaukowe na temat ideałów kobiecości w epoce wiktoriańskiej – przegląd wybranych technik wraz z uzasadnieniem przydatności przekładu¹

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie przykładowych trudności, jakie mogą się wiązać z tłumaczeniem tekstu popularnonaukowego o tematyce historycznej oraz podanie powodów, dla których tego rodzaju tekst może zasługiwać na uwagę polskich czytelników. Zakładam, że samo tłumaczenie może pełnić funkcję edukacyjną jako przykładowy tekst wykorzystywany w szkoleniu z doskonalenia warsztatu z zakresu przekładu osób przygotowujących się do pracy w zawodzie tłumacza pisemnego. Sam zaś tekst udostępniony polskiemu czytelnikowi może stanowić źródło informacji z zakresu historii społecznej, a dokładnie badań nad historią kobiet w epoce wiktoriańskiej. Autorką tekstu o ideałach kobiecości w wiktoriańskiej Brytanii jest Lynn Abrams. Artykuł historyczki wykładającej obecnie na Uniwersytecie w Glasgow ukazał się w 2001 roku na stronie internetowej BBC poświęconej

* Uniwersytet Warszawski, e-mail: e.filipow@uw.edu.pl

1 Artykuł został przygotowany w ramach projektu badawczego o nr rejestracyjnym 2021/41/N/HS1/02244 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

popularyzowaniu wiedzy o historii Wielkiej Brytanii. Zamierzam rozpowszechnić ten tekst jako źródło wiedzy o społecznych, kulturowych i politycznych warunkach życia kobiet w epoce wiktoriańskiej w czasopiśmie popularnonaukowym zajmującym się tematyką historii społecznej lub historii gender.

Słowa kluczowe: historia kobiet, epoka wiktoriańska, ideały kobiecości, Królowa Wiktorii, ideologia oddzielnych sfer

Popular-science translation on ideals of womanhood in Victorian Britain – A review of selected translation techniques and reasons of its usefulness

Summary

The paper aims at (1) presenting several difficulties that may be encountered in the process of translation of a popular-science text about history, and (2) giving reasons why this kind of a text is worth to pay attention to. I assume that the translation may serve an educational purpose as an example text used in teaching future translators and developing their translation skills. The translated version of the text into Polish may be a source of information in the field of social history, and more precisely in the field of research in the history of women in Victorian era. The author of the article on ideals of womanhood in the Victorian Britain is Lynn Abrams – a historian at the University of Glasgow. The article was published in 2001 on the BBC website that deals with popularizing the history of Great Britain. I intend to disseminate this text in popular-science magazine that deals with social history or gender history as a source of knowledge about social, cultural and political living conditions of women in Victorian era.

Keywords: women's history, Victorian Era, ideals of womanhood, Queen Victoria, ideology of separate spheres

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie przykładowych trudności, jakie mogą wiązać się z tłumaczeniem tekstu popularnonaukowego o tematyce historycznej. Zakładam bowiem, że tekst może być wykorzystany do celów edukacyjnych, na przykład w szkoleniach z doskonalenia warsztatu z zakresu przekładu

pisemnego z języka angielskiego na polski dla osób przygotowujących się do pracy w zawodzie tłumacza. Zamierzam również w przyszłości rozpowszechnić tekst w czasopiśmie popularnonaukowym, które zajmuje się szeroko rozumianą tematyką historii społecznej lub historii gender. W pierwszej części tego wprowadzenia omawiam kilka przykładowych problemów, jakie pojawiły się wraz z przekładem tekstu na język polski. Wymieniam też kilka zastosowanych technik tłumaczeniowych wraz z uzasadnieniem ich użycia. W drugiej części wyjaśniam, dlaczego warto, aby niniejsze tłumaczenie ukazało się w języku polskim.

Przegląd wybranych technik tłumaczeniowych

Na wstępie do przeglądu kilku wybranych przykładów technik tłumaczeniowych, warto wspomnieć o samym rodzaju tekstu i jego stylu funkcjonalnym oraz podstawowej funkcji. Jest to tekst o charakterze popularnonaukowym, rozpowszechniającym wiedzę z zakresu historii społecznej, a zwłaszcza historii gender. Tekst może być również potraktowany jako rodzaj pomocy dydaktycznej, np. dla uczniów i studentów zajmujących się historią i kulturą Wielkiej Brytanii lub nauką języka angielskiego lub osób doskonalących warsztat w zakresie przekładu pisemnego. Styl funkcjonalny tego tekstu można przyporządkować do kilku kategorii, takich jak: styl naukowy, popularnonaukowy oraz dziennikarski (jako że tekst ukazał się jako materiał edukacyjny, można go zatem potraktować jako tekst z zakresu dziennikarstwa naukowego, którego autorką jest badaczka zajmująca się zagadnieniami szeroko rozumianej historii gender). Zgodnie z rozróżnieniem Kathariny Reiß, funkcja tekstu popularnonaukowego polegać będzie na przedstawianiu pewnych danych i określonych informacji, dlatego też najważniejszym celem tłumaczenia jest poprawne odzwierciedlenie w tekście docelowym samej treści, czyli odpowiedniej argumentacji i tematu, a także niezbędnego profesjonalnego słownictwa i frazeologii (Sulikowski 2013: 25).

Przechodząc do omówienia samych technik tłumaczeniowych, zacznę od problemu nazw własnych, w tym antroponimów i toponimów. Po pierwsze, w każdym z przypadków, gdy w języku źródłowym pojawiały się nazwy pisane wielką literą, takie jak: Queen Victoria, Mrs Frances Goodby, Reverend J Goodby of Ashby-de-la-Zouch in Leicestershire, Victorian Britain, Balmoral Castle, w języku docelowym zachowałam wielką literę w nazwach własnych (imionach i nazwiskach, nazwach własnych miejsc, państw i miast), nie zachowałam natomiast wielkiej litery w nazwach tytułów danych postaci (królowa Wiktoria, pani Frances Goodby, wielki J Goodby z Ashby-de-la-Zouch² w Leicestershire), lub rzeczownikach i przymiotnikach określających nazwy miejsc (zamek Balmoral) lub nazwy historyczne

² <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ashby-de-la-Zouch> (dostęp: 23.01.2022).

(wiktoriańska Brytania). Warto też zauważyć, że nazwa epoki wiktoriańskiej po polsku została oddana przez pisownię małą literą, zaś w języku źródłowym jest ona pisana wielką oraz małą literą (Victorian era). W inny sposób rozwiązałam problem tłumaczenia tytułów: poradnika i magazynu kobiecego. W pierwszym przypadku *Mrs Beeton's Book of Household Management* przetłumaczyłam opisowo jako „poradnik pani Beeton o zarządzaniu gospodarstwem domowym” dodając w nawiasie pełną nazwę w języku źródłowym (*Mrs Beeton's Book of Household Management*). Nieco dalej w tekście w języku angielskim pojawia się nazwa religijnego magazynu i jednej z jego kolumn, co zostaje przetłumaczone następująco:

Język źródłowy: In 1890 *The Christian Miscellany and Family Visitor* (a religious magazine) wrote in its 'Hints for Home Life' column;

Język docelowy: W 1890 roku magazyn „*Christian Miscellany and Family Visitor*”, w kolumnie poświęconej życiu domowemu, zamieszcza następującą poradę.

Inną techniką proponowaną w tym tłumaczeniu jest zastosowanie kalki z języka angielskiego w takich przypadkach, gdy wyrażenia w języku angielskim są zapisywane w cudzysłowie, np. 'mother of the nation' („matka narodu”) lub 'Bible-woman' („kobieta z Biblią”). Następnym przykładem takiego wyrażenia jest jednak przetłumaczony przeze mnie przy użyciu parafrazy 'a motherly woman of their own class' (który przełożyłam na polski jako „swojska i otaczająca ich matczyną troską” – wybór taki był podyktowany tym, że dosłowne tłumaczenie byłoby zbyt „niezgrabne”).

Warto tu na chwilę zastanowić się nad samym słownictwem wykorzystywanym przez autorkę tekstu: sprawia ono, że jest on dość przystępny i dzięki temu spełnia wymogi tekstu popularyzatorskiego. Ta ocena może być jednak nieobiektywna z uwagi na moje zainteresowania badawcze. Problem z doбором słownictwa polegał więc na tym, aby właściwie i wiernie oddać znaczenie tekstu w języku źródłowym, zachowując przy tym konwencję tekstu popularnonaukowego w języku docelowym. Jedynym przykładem, który wymagał ode mnie konsultacji z ekspertką zajmującą się zagadnieniami pracy kobiet z punktu widzenia ekonomii, był termin 'domestic industry' – po weryfikacji przez ekspertkę został oddany w języku docelowym jako „system nakładczy”.

Ostatnimi przykładami wybranych przeze mnie technik, gdy tekst nie jest tłumaczony dosłownie, jest zastosowanie amplifikacji (Kotarski 1997: 177–178) w przekładzie na język polski, mające na celu wzbogacenie stylu tekstu, dodając mu bardziej „literacki” charakter:

1. Język źródłowy: 'surrounded by her many children';
język docelowy: „otoczona wianuszkami liczego potomstwa”;
2. Język źródłowy: 'retreated to her home and family in preference to public engagements';
język docelowy: „wolała wycofać się z publicznej aktywności politycznej do bezpiecznej przystani domu i rodziny”;

3. Język źródłowy: 'or whether it shall be a house from which husband and children are glad to escape either to the street, the theatre, or the tavern';
język docelowy: „czy raczej będzie gospodynią domu, z którego mąż i dzieci czym prędzej uciekają z ulgą na ulicę, do teatru lub karczmy”;
4. Język źródłowy: 'sufficient servants';
język docelowy: „dostatecznie liczny orszak służących”.

Wybrane przykłady zastosowanych technik tłumaczeniowych nie są jedynymi zastosowanymi w tym tekście, są one jednak najbardziej charakterystyczne i dlatego uznałam, że właśnie one zasługują na uwagę. Oprócz samej problematyki związanej z warsztatem tłumacza, pojawia się problem właściwego uzasadnienia przydatności danego przekładu na język polski. Poniżej proponuję zarys wyjaśnienia, dlaczego tekst Lynn Abrams może być przydatny dla polskich czytelników.

Uzasadnienie przydatności przekładu na język polski

Przyglądając się położeniu wielu z nas – kobiet – w XXI wieku w Europie, nie powinniśmy wyobrażać sobie, że nasz dobrobyt czy ogólnie względnie pomyślna sytuacja, parafrazując Rollo Maya, „wyskoczyła jak Atena z głowy jakiegoś XXI-wiecznego Zeusa” (May 1973: 65)³. Zamiast myśleć w sposób ahistoryczny, powinniśmy raczej próbować odtworzyć historię kobiet i ich budzącej się świadomości, która zapoczątkowała ruch emancypacyjny, a ostatecznie w postaci uzyskania praw wyborczych zwieńczyła pierwszą falę feminizmu. Jak ujmuje to Rollo May:

Jeżeli bowiem nie uświadomimy sobie faktu, że badane przez nas narody, jak również nasze metody i same nasze jaźnie są produktami kilku tysięcy lat sztuki, języka, dociekań, refleksji i innych aspektów wyłaniającej się ludzkiej świadomości, odciniemy się od naszych prawdziwych korzeni. Odcięcie się od historii jest zerwaniem naszej głównej więzi łączącej nas z ludzkością (May 1973: 65).

Obserwując XIX stulecie, zauważamy, że następuje tam pewien moment przełomowy, gdy kobiety coraz bardziej uświadamiają sobie, że konieczne jest solidaryzowanie się we wspólnej walce o poprawę swojej sytuacji w prawie małżeńskim, dostępu do edukacji czy pracy zarobkowej. I płyną coraz odważniej „na fali” – podejmując zorganizowane kampanie na rzecz prawa głosu. Ten przykład dobitnie świadczy o tym, że w XIX wieku kobiety były aktywnymi aktorami na scenie historii, a nie pasywnymi obserwatorami lub ofiarami. Choć znamy lepiej postaci

³ Jednakże, w swoim wywodzie Rollo May ma na myśli tendencję do ahistorycznego traktowania podstaw nauk społecznych w Ameryce, w tym psychologii, która zdaje się odcinać od swoich filozoficznych, europejskich korzeni.

niektórych z nich, to większość pozostaje dzisiaj dla nas bohaterkami anonimowymi. Proponowany tu tekst przekładu *Idealy kobiecości w wiktoriańskiej Brytanii* zajmuje się tymi dwoma rodzajami bohaterek. Z jednej strony mamy tu ikoniczną postać królowej Wiktorii czy zapewne nieznaną szerzej osobę pani Goodby, z drugiej strony te anonimowe bohaterki z różnych klas społecznych, które próbując naśladować ideały kobiecości, jednocześnie muszą poradzić sobie z presją otoczenia, surowo oceniającego niewywiązywanie się z obowiązku bycia perfekcyjną żoną, matką i panią domu.

Artykuł ukazał się w 2001 roku na stronie internetowej BBC⁴ poświęconej popularyzowaniu wiedzy o historii Wielkiej Brytanii. Autorka tekstu, Lynn Abrams⁵ jest historyczką, obecnie profesorką historii i kierowniczką katedry współczesnej historii na Uniwersytecie w Glasgow oraz członkinią Akademii Brytyjskiej. Jej zainteresowania badawcze obejmują historię kobiet i relacji płci społeczno-kulturowych w Wielkiej Brytanii, a także historię mówioną. Profesor Abrams jest autorką licznych artykułów i kilku książek, m.in.: *The making of modern women: Europe 1789–1918* (2002), *Myth and materiality in woman's world: Shetland 1800–2000* (2005), *Oral history theory* (2010, 2016).

Określając przydatność tłumaczenia na język polski tego popularnonaukowego tekstu o ideale kobiecości w wiktoriańskiej Brytanii, można ją wyjaśnić za pomocą pojęcia transwersali. Za uzasadnieniem wartości takiego przekładu o problematyce historii kobiet, stoi – w pewnym niepartykularnym rozumieniu – potrzeba transwersalności. Oznacza to przecinanie się różnych zbiorów (analogicznie do „matematycznej transwersali” – poprzeczne cięcie, linię łączącą wybrane elementy z odmiennych klas), a co się z tym wiąże, „przekraczanie granic, łączenie różnych obszarów, uznanie wielorakości i heterogeniczności zjawisk” (Welsch 1998: 405). Jak twierdzą badacze postmodernizmu, jest to cecha charakterystyczna naszego sposobu myślenia w obecnych czasach, jakie znajduje odzwierciedlenie w sposobie użycia języka (Korwin-Piotrowska 2020: 25). Stosując zatem pojęcie transwersali – pomimo upływu czasu – możemy lepiej zrozumieć, co jest nam wspólne z doświadczeniem kobiet z epoki wiktoriańskiej.

Z jednej strony ukażą nam się klasy różnych kobiet z omawianej epoki, role społeczne w jakich się znajdują oraz ideały kobiecości obecne w kulturze wiktoriańskiej. I choć patrząc wstecz, zaobserwujemy, że kontekst historyczno-kulturowy jest odmienny od naszego, to pewne rzeczy są dla nas uniwersalne. Obecnie inne będzie położenie kobiet w sferze publicznej, będą miały również lepszy dostęp do wykształcenia, pracy zawodowej oraz prawa głosu. Natomiast takie doświadczenia

4 BBC wyraziło zgodę na wykorzystanie niniejszego artykułu w celach tłumaczeniowych oraz popularyzatorskich.

5 Więcej o najnowszych zainteresowaniach badawczych Prof. Lynn Abrams można dowiedzieć się ze stron internetowych Uniwersytetu w Glasgow.

kobiet wiktoriańskich, jak ich miejsce i rola w sferze prywatnej, czyli jako żon, matek i gospodyń domowych, o których czytamy w tym krótkim artykule popularyzatorskim, wciąż mogą być nam bardzo bliskie. Próby, które podejmowały one, chcąc pogodzić owe role z oczekiwaniami społecznymi epoki i jakie wobec tego przyjmowały postawy, może być również pewnego rodzaju sposobem na porównanie ich doświadczenia z naszym. I jedno i drugie, stanowią bowiem rozumiane w szerszych ramach wspólne nam wszystkim próby radzenia sobie w świecie, w którym potrzebujemy solidarności z innymi (kobietami), choć jest nam wciąż o nią trudno. W końcu wymaga to od nas wyjścia z pozycji własnego ego, własnego pancerza ochronnego i przekroczenia samych siebie w geście jedności. Nie w celu zawłaszczania czy dominowania, ale po prostu, uczestniczenia w naszej wspólnej historii, na którą składają się określone wartości, poglądy, kulturowe kody, symbole czy style życia.

Tekst odsyła nas zatem do historii i możemy połączyć się z tym doświadczeniem wówczas budzącej się kobiecej podmiotowości. Pokazuje nam to w jasny sposób naszą trudną drogę do emancypacji. Następnie zaś, niczym „w podróży wehikułem czasu”, wracamy się do współczesnego doświadczenia, co skłania nas do refleksji nad obecnym położeniem. Ile już osiągnęłyśmy my, jako kobiety, i ile już osiągnęliśmy ogólnie, jako ludzkość? Co jeszcze możemy zrobić, aby poprawić nasz byt? To jest kwestia, której w moim przekonaniu warto przyglądać się uważnie, ze względu nie tylko na nasz dobrostan, ale i na rzecz najbardziej fundamentalną, czyli na nasze poczucie podmiotowości i sprawstwa.

Lynn Abrams

Ideals of womanhood in Victorian Britain

During the reign of Queen Victoria, a woman's place was considered to be in the home. Then the mood changed, as charitable missions began to extend the female role of service, and Victorian feminism began to emerge as a potent political force.

1. The icon

During the reign of Queen Victoria, a woman's place was in the home, as domesticity and motherhood were considered by society at large to be a sufficient emotional fulfilment for females. These constructs kept women far away from the public sphere in most ways, but during the 19th century charitable missions did begin to extend the female role of service, and Victorian feminism emerged as a potent political force.

Lynn Abrams

Ideały kobiecości w wiktoriańskiej Brytanii

Za panowania królowej Wiktorii, zwykło się uznawać, że miejsce kobiety jest w domu. Nastroje uległy zmianie, gdy wraz z misjami dobroczynnymi wzrosło znaczenie roli postugi kobiet, a feminizm wiktoriański stawał się ważną siłą polityczną.

1. Ikona

Za panowania królowej Wiktorii miejsce kobiety było w domu, ponieważ ogół społeczeństwa uznawał, że praca w domu i macierzyństwo daje kobietom wystarczające emocjonalne spełnienie. Choć te konstrukty najczęściej trzymały kobiety z dala od sfery publicznej, to w XIX stuleciu wraz z misjami dobroczynnymi wzrosło znaczenie roli ich postugi, a feminizm wiktoriański stawał się ważną siłą polityczną.

The transformation of Britain into an industrial nation had profound consequences for the ways in which women were to be idealised in Victorian times. New kinds of work and new kinds of urban living prompted a change in the ways in which appropriate male and female roles were perceived. In particular, the notion of separate spheres – woman in the private sphere of the home and hearth, man in the public sphere of business, politics and sociability – came to influence the choices and experiences of all women, at home, at work, in the streets.

The Victorian era, 1837–1901, is characterised as the domestic age par excellence, epitomised by Queen Victoria, who came to represent a kind of femininity which was centred on the family, motherhood and respectability. Accompanied by her beloved husband Albert, and surrounded by her many children in the sumptuous but homely surroundings of Balmoral Castle, Victoria became an icon of late-19th-century middle-class femininity and domesticity.

Indeed, Victoria came to be seen as the very model of marital stability and domestic virtue. Her marriage to Albert represented the ideal of marital harmony. She was described as ‘the mother of the nation’, and she came to embody the idea of home as a cosy, domestic space. When Albert died in 1861 she retreated to her home and family in preference to public political engagements.

2. The ideal woman

Apart from the queen – who was the ideal Victorian woman? She may have resembled Mrs Frances Goodby, the wife of the Reverend J Goodby of Ashby-de-la-Zouch in Leicestershire, of whom it was said at her death that she carried out her duties as mistress of a small family with ‘piety, patience, frugality and industry’. Moreover,

[...] her ardent and unceasing flow of spirits, extreme activity and diligence, her punctuality, uprightness and remarkable frugality, combined with a firm reliance on God... carried her through the severest times of pressure, both with credit and respectability... (The General Baptist Repository and Missionary Observer 1840).

Przemiana Wielkiej Brytanii w kraj przemysłowy miała poważne konsekwencje dla sposobów idealizowania kobiet w epoce wiktoriańskiej. Nowe formy pracy i życia miejskiego wywołały zmiany w postrzeganiu właściwych ról mężczyzn i kobiet. Koncepcja oddzielnych sfer – kobiety w prywatnej sferze domu i domowego ogniska, mężczyzny w publicznej sferze biznesu, polityki i życia społecznego – miała znaczący wpływ na wybory i doświadczenia wszystkich kobiet: w domu, w pracy, na ulicach miast.

Epokę wiktoriańską (lata 1837–1901) można opisać – w pełnym tego słowa znaczeniu – jako epokę rodzinną; jej uosobieniem jest królowa Wiktorja, która reprezentuje rodzaj kobiecości koncentrującej się wokół rodziny, macierzyństwa i powszechnego szacunku. U schyłku XIX stulecia, w towarzystwie ukochanego męża Alberta, otoczona wianuszkami licznych potomstwa, w malowniczej, acz swojskiej okolicy zamku Balmoral, Wiktorja stała się ikoną kobiecości i domatorstwa typowego dla klasy średniej.

Wiktorję naprawdę postrzegano jako symbolizującą małżeńską stabilność i cnoty rodzinne, a jej związek z Albertem reprezentował ideał harmonii małżeńskiej. Opisywana jako „matka narodu”, personifikowała ideę domu: przytulnej, rodzinnej przestrzeni. Gdy w 1861 roku Albert zmarł, wołała wycofać się z publicznej aktywności politycznej do bezpiecznej przystani domu i rodziny.

2. Kobieta idealna

Oprócz samej królowej, kim była idealna kobieta wiktoriańska? Mogła przypominać panią Frances Goodby, żonę wielbego J Goodby’ego z Ashby-de-la-Zouch w Leicestershire, o której na łożu śmierci wspomniano, że z „pobożnością, cierpliwością, skromnością i zaradnością” znosiła obowiązki pani domu niewielkiej rodziny. Ponadto,

[...] jej zapał i niezmiernie pokłady energii duchowej, nadzwyczajna aktywność i pracowitość, dokładność, uczciwość oraz wyjątkowa skromność, połączone z pełnym zawierzeniem Bogu... niosły ją przez najtrudniejsze chwile próby, jako godną zaufania i poszanowania... (The General Baptist Repository and Missionary Observer 1840).

Mrs Goodby exemplified the good and virtuous woman whose life revolved around the domestic sphere of the home and family. She was pious, respectable and busy – no life of leisure for her. Her diligence and evident constant devotion to her husband, as well as to her God, identifies Frances Goodby as an example to other women. She accepted her place in the sexual hierarchy. Her role was that of helpmeet and domestic manager.

By the time that the industrial era was well advanced in Britain, the ideology that assigned the private sphere to the woman and the public sphere of business, commerce and politics to the man had been widely dispersed. In popular advice literature and domestic novels, as well as in the advertisement columns of magazines and newspapers, domesticity was trumpeted as a female domain.

The increasing physical separation of the home and the workplace, for many amongst the professional and commercial classes, meant that these women lost touch with production, and came to fashion an identity solely within the domestic sphere. It was through their duties within the home that women were offered a moral duty, towards their families, especially their husbands, and towards society as a whole.

However, as the example of Frances Goodby shows, the ideal woman at this time was not the weak, passive creature of romantic fiction. Rather she was a busy, able and upright figure who drew strength from her moral superiority and whose virtue was manifested in the service of others.

Thus the notion of separate spheres – as lived in the industrial period – was not a blind adherence to a set of imposed values. Rather it was a way of living and working based on evangelical beliefs about the importance of the family, the constancy of marriage and woman's innate moral goodness.

Pani Goodby egzemplifikowała dobrą i pełną cnót kobietę, której życie obracało się wokół zaciśniętego ogniska domowego i rodziny. Była pobożna, godna poszanowania i wiecznie zajęta – nie miała czasu na próżnowanie. Ciężka praca Frances Goodby oraz jej wyraźnie widoczne nieustanne poświęcenie mężowi, jak i Bogu czynią z niej wzór dla innych kobiet. Pogodziła się ze swoją pozycją w hierarchii płci, rolą towarzyszką czy też gospodyni domowej.

Do czasu rozwinięcia się na dobre epoki przemysłowej w Brytanii, panowała już ideologia, która sferę prywatną przypisywała kobiecie, zaś sferę publiczną – biznesu, handlu i polityki – mężczyźnie. W popularnej literaturze poradnikowej i powieściach społeczno-obyczajowych, a także w kolumnach reklamowych czasopism i gazet, sferę domową okrzyknięto domeną kobiet.

Rosnące fizyczne oddzielenie domu i pracy, dla wielu przedstawicieli klas wolnych zawodów i handlu, oznaczało, że kobiety straciły kontakt z procesem produkcji, zaczęły więc kształtować tożsamość jedynie w obrębie sfery domowej. Wypełniając obowiązki domowe kobiety mogły spełniać moralny obowiązek: wobec rodzin, zwłaszcza mężów, oraz wobec całego społeczeństwa.

Przykład Frances Goodby pokazuje jednak, że idealna kobieta nie była słabym, pasywnym stworzeniem, rodem z powieści romantycznych. Była raczej postacią pracowitą, zdolną i prawą, czerpiącą siłę z wyższości moralnej, zaś jej cnota objawiała się w służeniu innym.

Koncepcja oddzielnych sfer – tak żywotna w okresie przemysłowym – nie polegała zatem jedynie na ślepych przestrzeganiu odgórnie narzuconych wartości. Był to raczej styl życia i pracy oparty na ewangelicznych wierzeniach o istotnej roli rodziny, trwałości małżeństwa i wrodzonej moralnej dobroci kobiety.

3. At home

The home was regarded as a haven from the busy and chaotic public world of politics and business, and from the grubby world of the factory. Those who could afford to, created cosy domestic interiors with plush fabrics, heavy curtains and fussy furnishings which effectively cocooned the inhabitants from the world outside. The middle-class household contained concrete expressions of domesticity in the form of servants, homely décor, comfortable furnishings, home entertainment, and clothing.

Women's clothes began to mirror women's function. In the 19th century women's fashions became more sexual – the hips, buttocks and breasts were exaggerated with crinolines, hoopskirts and corsets which nipped in the waist and thrust out the breasts. The female body was dressed to emphasise a woman's separation from the world of work. By wearing dresses that resembled their interior furnishings, women became walking symbols of their social function – wife, mother, domestic manager.

The fashion for constricting corsets and large skirts served to underline not only a woman's prime function, but also the physical constraints on her activities. It was difficult to move freely wearing corsets that made it hard to breathe, and heavy fabrics that impeded movement. No wonder that those women who could afford to keep up with the latest fashions were prone to fainting, headaches and what was termed 'hysteria'.

4. Household management

Domesticity also entailed pressures to conform to other new standards. Numerous publications told women how to be good wives and household managers.

3. W domu

Dom postrzegano jak schronienie przed niespokojnym, chaotycznym publicznym światem polityki i biznesu oraz przed nieczystym światem fabryki. Ci, którzy mogli sobie na to pozwolić, tworzyli przytulne domowe wnętrza z pluszowymi tkaninami, ciężkimi zasłonami oraz wyszukany umeblowaniem, co skutecznie izolowało mieszkańców przed światem zewnętrznym. Gospodarstwo domowe klasy średniej stanowiło modelowe wyobrażenie domatorstwa, a w tym: służących, przytulnego wystroju wnętrz, wygodnego umeblowania, domowych rozrywek i odzieży.

Stroje kobiet zaczęły odzwierciedlać ich funkcję. W XIX wieku moda kobieca stała się bardziej zseksualizowana – biodra, pośladki i biust uwydatniano krynoliną, stelażami i gorsetami, które wyszczupły talie i eksponowały piersi. Tak ubrane ciało kobiety podkreślało jej odrębność od świata pracy. Nosząc suknie przypominające wystrój wnętrz, kobiety stały się chodzącymi symbolami własnej funkcji społecznej – żony, matki, gospodyni domowej.

Moda na krępujące ruchy gorsety oraz ogromne spódnice służyła nie tylko podkreślaniu najważniejszej funkcji kobiety, lecz również fizycznemu ograniczeniu jej aktywności. Nie było łatwo swobodnie się przemieszczać, nosząc gorsety utrudniające oddychanie i ciężkie tkaniny ograniczające możliwość poruszania się. Nic dziwnego, że kobiety, które mogły pozwolić sobie na nadążanie za najnowszymi trendami w modzie, były narażone na omdlenia, bóle głowy czy zespół objawów określany pojęciem „histerii”.

4. Zarządzanie gospodarstwem domowym

Domatorstwo wiązało się również z presją dostosowania do innych, nowych standardów. Liczne publikacje dawały kobietom wskazówki, jak być dobrymi żonami i gospodyniami domowymi.

Mrs Beeton's Book of Household Management was first published in 1861, and remained a bestseller for over 50 years. It contained advice on how to become the perfect housewife, and how to create a domestic interior that provided a welcoming haven for the man of the house. In 1890 The Christian Miscellany and Family Visitor (a religious magazine) wrote in its 'Hints for Home Life' column:

She [the housewife] is the architect of home, and it depends on her skill, her foresight, her soft arranging touches whether it shall be the "lodestar to all hearts", or whether it shall be a house from which husband and children are glad to escape either to the street, the theatre, or the tavern.

But of course maintaining a middle-class household in the 19th century involved hard physical labour, most of it carried out by women. All the major tasks involved fetching and boiling water. Washing and ironing clothes was strenuous work. Floors were washed and scrubbed with sand. Food was prepared at home. In addition, few families had flushing toilets before the end of the century and, although ready-made clothing became available in the middle of the century, underclothes were still made by hand and bed-linen was hemmed and repaired at home. So, if it could be afforded, servants were hired to carry out these domestic tasks. It is a fallacy that most middle-class women were able to afford sufficient servants to allow them to spend their lives in idle leisure. Most middle-class households had just one servant – sufficient to give the woman of the house a certain status, but insufficient to allow her to spend days doing embroidery and playing the piano.

Poradnik pani Beeton o zarządzaniu gospodarstwem domowym (Mrs Beeton's Book of Household Management) – wydany po raz pierwszy w 1861 roku – pozostał bestsellerem przez kolejne 50 lat. Radził jak stać się perfekcyjną gospodynią domową, stworzyć rodzinne wnętrze i zapewnić bezpieczną przystań dla pana domu. W 1890 roku magazyn „Christian Miscellany and Family Visitor”, w kolumnie poświęconej życiu domowemu, zamieszcza następującą poradę:

To ona [gospodyni domowa] jest architektem domu, i to od jej umiejętności, zdolności przewidywania, sprawnej aranżacji, zależy, czy będzie ona „podbijającą wszystkie serca gwiazdą przewodnią” czy raczej gospodynią domu, z którego mąż i dzieci czym prędzej uciekają z ulgą na ulicę, do teatru lub karczmy.

Oczywiście, w XIX stuleciu utrzymanie gospodarstwa klasy średniej wymagało ciężkiej pracy fizycznej, której najczęściej podejmowały się kobiety. Wszystkie najważniejsze zadania wiązały się z koniecznością przynoszenia i gotowania wody. Wyczerpującą pracą było pranie i prasowanie ubrań. Podłogi zmywano i szorowano piaskiem. Pożywienie przygotowywano w domu. Ponadto, przed końcem stulecia, nieliczne rodziny miały w domach toalety. Chociaż w połowie wieku odzież nieszyta na miarę stała się już dostępna, bieliznę wciąż szyto ręcznie, a pościel obrębiano i naprawiano w domu. Jeśli można było sobie na to pozwolić, zatrudniano służących zajmujących się tymi domowymi zadaniami. Błędne jest jednak przekonanie, że większość kobiet z klasy średniej stać było na dostatecznie liczny orszak służących, ażeby mogły spędzać całe dni na beztroskim próżnowaniu. W prawie wszystkich gospodarstwach domowych klasy średniej zatrudniano jednego służącego – co wystarczało do nadania pani domu określonego statusu, lecz nie wystarczało, by mogła całymi dniami szydełkować i grać na pianinie.

5. The ideology

If we approach 19th-century middle-class domestic life from the perspective of those living it, it becomes clear that women actively moulded a culture that served their own interests. The domestic sphere was a cultural expression of the female world. Their fashions, etiquette, domestic furnishings, social engagements, religious devotion and charitable activity all served to delineate a universe within which women could demonstrate their power.

It is only in prescriptive literature that the bourgeois woman, who idly spent her days exercising her creative talents, socialising with other women and supervising the servants, can be found. In reality most middle-class women were active both within and outside the home.

So far the ideal Victorian women have been portrayed as a member of the middle classes, but the ideology of domesticity was also powerful amongst the working classes. Working-class men began to demand the privileges of domesticity for their wives, while protecting their own jobs and rates of pay.

At the same time working-class women were beginning to demand these privileges for themselves, in order to protect their status within the home. In practice, though, domesticity meant something rather different for these women. Homework, that is paid work undertaken in the home, was regarded as compatible with marriage and children, so working-class women found themselves working at badly paid jobs in their own homes, while still maintaining the fiction that women's only duties lay within the domestic sphere. Thus domestic industry was able to expand during the 19th century, given a boost by the ideology of domesticity. This created a supply of cheap labour in the form of married women, who earned the additional income that enabled the family to survive.

5. Ideologia

Jeśli spojrzymy na XIX-wieczne życie domowe klasy średniej z jej perspektywy, widzimy wyraźnie, że kobiety aktywnie kształtowały kulturę służącą ich własnym interesom. Sfera domowa była kulturową ekspresją świata kobiet – ich moda, etykieta, domowe wyposażenie wewnątrz, zaangażowanie społeczne, pobożność i działalność charytatywna – wszystko to służyło wytyczeniu granic uniwersum, w obrębie których mogły demonstrować swoją władzę.

Obraz kobiety z burżuazji, beztrudnie spędzającej całe dnie na rozwijaniu twórczego potencjału, konwersacjach z innymi kobietami i nadzorowaniu służących, można odnaleźć jedynie w literaturze poradnikowej. W rzeczywistości, znaczna część kobiet z klasy średniej była aktywna nie tylko w domu, lecz także poza nim.

Jak dotąd wspomniano o ideale kobiety wiktoriańskiej ukazywanym jako członkini klasy średniej, a jednak ideologia sfery domowej miała równie potężną siłę oddziaływania wśród klas robotniczych. Robotnicy, chroniąc własnej pracy oraz odpowiedniej wysokości zarobków, zaczęli domagać się przywilejów dla swoich żon.

W tym samym czasie, robotnice wysunęły żądania tych przywilejów dla samych siebie, aby chronić swój status w domu. W praktyce, dla tych kobiet domatorstwo miało raczej inne znaczenie. Pracę chałupniczą, czyli działalność zarobkową podejmowaną w domu, postrzegano jako dającą się pogodzić z małżeństwem i dziećmi. Wskutek czego robotnice znalazły się w domach, gdzie wykonywały marnie płatną pracę, wciąż podtrzymując fikcję, że obowiązki kobiet ograniczają się jedynie do sfery domowej. W ciągu XIX stulecia mógł zatem rozwinąć się system nakładczy, a jego czynnikiem pobudzającym była ideologia sfery domowej. Ukształtowało to podaż taniej siły roboczej: mężatek uzyskujących dodatkowy dochód umożliwiający rodzinie przetrwanie.

6. Wife and mother

At the heart of the domestic ideal was the mother and her children. Since early in the 19th century the role of mother had been idealised. Motherhood was no longer simply a reproductive function, but was imbued with symbolic meaning. Domesticity and motherhood were portrayed as sufficient emotional fulfilment for women and many middle-class women regarded motherhood and domestic life as a 'sweet vocation', a substitute for women's productive role.

Women of the middle classes spent more time with their children than their predecessors. They were more likely to breast-feed, to play with and educate their children, and to incorporate them in the day-to-day life of the home. Middle-class women who, by mid century, were giving birth 'confined' within the home, now achieved true womanhood if they responded emotionally to their infants and bonded with them through breast-feeding and constant attendance. Motherhood was seen as an affirmation of their identity.

Marriage signified a woman's maturity and respectability, but motherhood was confirmation that she had entered the world of womanly virtue and female fulfilment. For a woman not to become a mother meant she was liable to be labelled inadequate, a failure or in some way abnormal. Motherhood was expected of a married woman and the childless single woman was a figure to be pitied. She was often encouraged to find work caring for children – as a governess or a nursery maid – presumably to compensate her for her loss.

7. Social responsibility

The message that motherhood was woman's highest achievement, albeit within marriage, never weakened through the course of the century. Indeed, it was in this period that motherhood was idealised as the zenith of a woman's emotional and spiritual fulfilment. At the same time, however, motherhood was becoming a social responsibility, a duty to the state and thus a full-time job, which could not easily be combined with paid work. And mothering became something that was no longer natural but which had to be learned.

6. Żona i matka

W sercu ideału sfery domowej była matka i jej dzieci. Od początków XIX stulecia idealizowano rolę matki. Macierzyństwo przepełnione było symbolicznym znaczeniem, nie traktowano go już jako zwykłej funkcji reprodukcyjnej. Życie domowe i macierzyństwo ukazywano jako wystarczające emocjonalne spełnienie i wiele kobiet z klasy średniej uznawało je za „słodkie powołanie”, substytut do ich produkcyjnej roli.

Kobiety z klasy średniej spędzały więcej czasu z dziećmi niż ich pramatki. Częściej też karmiły piersią, bawiły się i kształciły dzieci, włączając je w codzienne życie domowe. Od połowy stulecia, kobiety z klasy średniej, które rodziły w domu, osiągały spełnienie w prawdziwej kobiecości, jeśli odpowiadały emocjonalnie na potrzeby niemowląt, nawiązywały z nimi więź poprzez karmienie piersią i nieustanną obecność. Macierzyństwo było postrzegane jako afirmacja ich tożsamości.

Małżeństwo oznaczało, że kobieta osiągnęła dojrzałość oraz jest godna poważania, lecz macierzyństwo było potwierdzeniem, że wkroczyła do świata kobiecej cnoty i kobiecego spełnienia. Bezdziatna kobieta była narażona na etykietkę nieadekwatnej, wybrakowanej lub w jakiś sposób nienormalnej. Od mężatki oczekiwano, że zostanie matką, zaś bezdziatna samotna kobieta była osobą godną pożałowania. Zachęcano ją często do pracy opiekuńczej nad dziećmi – w charakterze guwernantki lub opiekunki – przypuszczalnie po to, aby mogła w ten sposób zrekompensować sobie stratę.

7. Odpowiedzialność społeczna

Na przestrzeni stulecia nigdy nie osłabło przesłanie, że macierzyństwo było najwyższym osiągnięciem kobiety, choć tylko zamężnej. Faktycznie, to właśnie wtedy posiadanie dzieci idealizowano jako szczyt emocjonalnego i duchowego spełnienia kobiety. W tym samym czasie, stało się ono odpowiedzialnością społeczną, obowiązkiem wobec państwa, a więc pracą na pełen etat, której nie można łatwo pogodzić z pracą zarobkową. Opieka macierzyńska nie była już dłużej czymś naturalnym, lecz trzeba było się jej nauczyć.

In the new industrial cities such as Manchester, Bradford and Glasgow, infant mortality rates were high. Responsibility for the appalling death rate amongst infants was roundly placed on the shoulders of mothers. Middle-class philanthropists, government inspectors and medical men united in their condemnation of the infant-care methods of poor women. Infant deaths, it was believed, could be prevented if poor mothers breast-fed their babies and were taught baby care.

In reality, the high infant mortality rate in the industrial cities was just as much to do with poor sanitation, dirty water, overcrowding and the pervasiveness of disease, but these were more difficult problems to solve. Yet the ideal of true motherhood demanded women be constantly present for their children – it implied a commitment to domesticity and was therefore seen as incompatible with the demands of the labour market. Working-class mothers were therefore more likely to be labelled irresponsible and neglectful, when in truth they were struggling to combine the demands of childcare and putting a meal on the table.

8. Woman's mission

Middle-class women of the Victorian era did leave their homes – and not just to socialise but to visit the homes of the poor. These women used their position of privilege to export expertise in domestic affairs to those regarded as in need of advice, so they might attain the same high standards of household management. The power that middle-class women had achieved in the home was now used by them in order to gain access to another world characterised by, as they saw it, poverty, drink, vice and ignorance.

W nowym miastach przemysłowych, takich jak Manchester, Bradford czy też Glasgow wysokie były wskaźniki umieralności niemowląt. Odpowiedzialnością za te przerażające wskaźniki otwarcie obarczano matki. Filantropi z klasy średniej, inspektorzy rządowi oraz medycy jednoczyli się w potępieniu metod opieki nad noworodkami wśród ubogich kobiet. Panowało przekonanie, że tym śmierciom można było zapobiec, gdyby ubogie matki karmiły piersią i zostały nauczone opieki nad dziećmi.

W rzeczywistości jednak, wysokie wskaźniki umieralności niemowląt w miastach przemysłowych miały po prostu wiele wspólnego ze słabymi warunkami sanitarnymi, brudną wodą, zatłoczeniem a także wszechobecnością chorób, co stanowiło o wiele trudniejsze problemy do rozwiązania. Ideał prawdziwego macierzyństwa mimo to wymagał od kobiet nieustannej obecności przy dzieciach – zakładał zaangażowanie w sferę domową, a zatem był postrzegany jako niezgodny z zapotrzebowaniem rynku pracy. Matki z klasy robotniczej częściej mogły więc spotkać się z zarzutami o nieodpowiedzialność i zaniedbanie, gdy tak naprawdę zmagaly się z pogodzeniem konieczności opieki nad dziećmi oraz zapewnieniem posiłku rodzinie.

8. Misja kobiety

Wiktoriańskie kobiety z klasy średniej opuszczały domy nie tylko w celach towarzyskich. Składały też wizyty w mieszkaniach ubogich. Kobiety te wykorzystywały uprzywilejowaną pozycję do szerzenia eksperckich porad w sprawach domowych tym uznawanym za potrzebujących, ażeby mogli uzyskać również wysokie standardy w zarządzaniu gospodarstwem domowym. Władza, jaką osiągały kobiety z klasy średniej w domu była wówczas wykorzystywana przez nie w celu otrzymania dostępu do innego świata, charakteryzującego się – jak to postrzegały – ubóstwem, pijaństwem, występkiem i ignorancją.

At the same time, entering this world provided the lady philanthropist with a little excitement, maybe even danger, and a means to self-discovery. Moreover, these women's unshakeable belief in their own domestic morality not only informed the form of charity they chose to sponsor – mother and baby homes, kindergartens, temperance campaigns and health and hygiene reform – but also those persons deemed worthy of help and the conditions demanded for the receipt of charity.

So they provided aid to mothers and infants in the name of improving infant and maternal mortality rates, while barring illegitimate children from their crèches. They could lecture working-class women on cleanliness in homes resembling slums, while they relied on servants to keep their own homes up to the required standard.

9. Towards a political mission

Female charitable activity was informed by religious commitment as well as by a sense of moral superiority. In Britain evangelicalism inspired the formation of an extensive range of female associations.

These ranged from temperance, missionary and Sunday School societies to female-run benevolent institutions, and societies for the care of widows, orphans, the sick and the infirm. The numbers involved were huge. In Glasgow, for example, in 1895 there were 10,766 Sunday School teachers, all of whom were female volunteers.

These women believed that the key to philanthropy was the personal touch, so the lady reformer ventured out to those in need. Across the country it was found that one of the best ways of reaching the poorest families was by employing a 'Bible-woman' from the working classes who would more likely be welcomed inside as 'a motherly woman of their own class'. Women's mission to women was an extension of the female role of service and self-sacrifice, but by the end of the Victorian era female philanthropists began to realise that, as women, they had little power to change things.

Wejście do tego świata zarazem dostarczało dobrodziejce dreszczu emocji, a może nawet grozy, i służyło samopoznaniu. Co więcej, niezachwiane przekonanie tych kobiet we własną rodzinną moralność nie tylko wpływało na wybór formy dobroczynności, jaką decydowały się patronować – domów samotnych matek z dziećmi, przedszkoli, kampanii na rzecz trzeźwości, reform zdrowia i higieny – lecz również na wybór osób uznawanych za warte pomocy a także warunków wymagających działalności charytatywnej.

W imię zmniejszenia wskaźników umieralności zapewniały pomoc matkom i noworodkom, jednocześnie nie pozwalając na wysyłanie nieślubnych dzieci do żłobka. Mogły nauczać kobiety z klasy pracującej, jak należy dbać o czystość w domach przypominających slumsy, same zaś – chcąc utrzymać odpowiednie standardy w swoich domach – polegały na pomocy służby.

9. W kierunku misji politycznej

Zaangażowanie religijne, jak i poczucie moralnej wyższości natchnęło kobiety do działalności charytatywnej. W Brytanii wiele różnorodnych kobiecych stowarzyszeń powstawało z inspiracji ewangelickich.

Obejmowały one towarzystwa na rzecz trzeźwości oraz misjonarskie, szkoły niedzielne, prowadzone przez kobiety instytucje oraz towarzystwa opieki nad wdowami, sierotami, chorymi i niedołączonymi. Kobiety licznie się angażowały jako wolontariuszki – na przykład w 1895 roku w szkołach niedzielnych w Glasgow stanowiły obsadę całej kadry nauczycielskiej – 10 766 osób.

Kobiety te były przekonane, że kluczem do filantropii jest indywidualne podejście, a więc dama reformatorka ryzykowała wyjście naprzeciw tym w potrzebie. W całym kraju uznano, że najlepszym sposobem na dotarcie do najuboższych rodzin było zatrudnianie „kobiety z Biblią” z klasy robotniczej, która byłaby chętniej zapraszana do domu jako „swojska i otaczająca ich matczyną troską”. Choć misja była dla nich formą poszerzenia roli służby i poświęcania się, to z końcem epoki wiktoriańskiej filantropki zaczęły zdawać sobie sprawę, że jako kobiety miały znikome możliwości zmiany jakiegokolwiek stanu rzeczy.

Many of the first feminists were active in the philanthropic movement, and it was from this feminine public sphere that demands for improvements in the position of women began to be made. By 1900 women's moral mission had also become a political mission.

The aim of first-wave feminists was to gain better education and employment opportunities for middle-class women, better working conditions and wages for working-class women, and eventually the vote – so that women might have some influence over their fate.

Wiele pierwszych feministek działało aktywnie w filantropii i to właśnie z tej kobiecej sfery publicznej pochodzą żądania poprawy pozycji kobiet. Do 1900 roku moralna misja kobiet stała się misją polityczną.

Celem feministek pierwszej fali było uzyskanie lepszego dostępu do edukacji oraz pracy zarobkowej dla kobiet z klasy średniej, walka o poprawę warunków pracy i wyższe płace dla robotnic, oraz prawo głosu w wyborach – aby docelowo mogły mieć jakiś wpływ na swój los.

Bibliografia

- Korwin-Piotrowska, D. (2000). *Eutoryka. Rzecz o dobrej (roz)mowie*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Kotarski, E. (1997). *Jan Gotfryd Guzewicz jako tłumacz. Od amplifikacji do redukcji*. [w:] A. Nowicka-Jeżowa i D. Knysz-Tomaszewska (red.), *Przekład literacki. Teoria, historia, współczesność*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 171–195.
- May, R. (1973). *Psychologia i dylemat ludzki*, tłum. T. Mieszkowski. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Sulikowski, P. (2013). *Mountains and Words. Tadeusz Różewicz's Selected Poems in English. On Translation Techniques in the Language of Poetry*. Hamburg: Verlag Dr Kovač.
- Welsch, W. (1998). *Nasza postmodernistyczna moderna*, tłum. R. Kubicki, A. Zeidler-Janiszewska. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Źródła internetowe

- http://www.bbc.co.uk/history/trail/victorian_britain/women_home/ideals_womanhood_01.shtml (dostęp: 24.10.2020)
- <http://www.gla.ac.uk/schools/humanities/staff/lynnabrams> (dostęp: 24.10.2020)
- <http://www.pl.wikipedia.org/wiki/Ashby-de-la-Zouch> (dostęp: 23.01.2022)